

ГРИШКО В. І.,кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальних юридичних
дисциплін*(Національний університет водного
господарства та природокористування)*

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.23>**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ**

У статті проаналізовано поняття «булінг», його види та ознаки як негативного соціального явища. Встановлено, що Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» має надзвичайно важливе значення, оскільки встановлює основні маркери булінгу і механізм протидії їм. Унаслідок аналізу судової практики зроблено висновок, що потребує вдосконалення порядок притягнення до адміністративної відповідальності за булінг, оскільки на етапі розслідування і складання протоколу правоохоронцями допускається низка помилок. Запропоновано розробити методичні вказівки та алгоритм дій для працівників Національної поліції із метою мінімізації допущених ними помилок на різних стадіях провадження про адміністративні правопорушення.

Із метою попередження булінгу також запропоновано: 1) створити на державному рівні концептуальні основи, зокрема розробити державні стратегії і програми щодо основних напрямків протидії та попередження булінгу; 2) прийняти спеціальний законодавчий акт, який би запровадив комплексний підхід до цього негативного соціального явища; 3) розробити алгоритм реагування на факти булінгу для працівників закладів освіти, здобувачів освіти і батьків; 4) формувати в освітньому середовищі толерантність серед здобувачів освіти і провести із цією метою тренінги, заняття, виховні бесіди за участю працівників поліції; 5) проводити активну інформаційну компанію із протидії булінгу, адже для забезпечення захисту дитини від булінгу не досить тільки правового врегулювання цієї проблеми. Насамперед варто забезпечити обізнаність дитини і батьків про те, що несе собою булінг, та методи захисту дитини від нього. Ще одним напрямком, який потребує законодавчого врегулювання, є кібербулінг, для якого, крім загальних ознак залякування, часто характерна анонімність і безкарність.

***Ключові слова:** булінг, законодавче врегулювання булінгу, адміністративна відповідальність.*

Hryshko V. I. Some issues of counteraction and prevention of bullying in Ukraine

This article analyzes the concept of bullying, types of bullying and features as a negative social phenomenon. Was established that the Law of Ukraine from 18.12.2019 № 2657-VIII “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Combating Bullying” is extremely important because it establishes the main markers of bullying and the mechanism to combat them. As a result of the analysis of judicial practice, it was concluded that the procedure for bringing to administrative responsibility for bullying needs to be improved, as a number of mistakes are made by law enforcement officers at the stage of investigation and drawing up a report.

It is proposed to develop guidelines and an algorithm of actions for employees of the National Police in order to minimize their mistakes at different stages of proceedings on administrative offenses.

In order to prevent bullying, it is also proposed to: 1) create a conceptual basis at the state level, in particular to develop state strategies and programs in the main areas of combating and preventing bullying; 2) create and accept a special legislative act that would introduce a comprehensive approach to this negative social phenomenon; 3) develop an algorithm for responding to the facts of bullying for employees of educational institutions, students and parents; 4) formation of tolerance in the educational environment among students and making for this purpose trainings, classes, educational interviews with the participation of police officers and so on; 5) conduct an active information campaign to combat bullying, because in order to ensure the protection of children from bullying legal solution is not enough to this deal with this problem. First of all, it is necessary to ensure that the child and parents are aware of what is bullying and methods of protecting the child from it. Another area that needs to be regulated is cyberbullying, which, in addition to general features of intimidation, is often characterized by anonymity and impunity.

Key words: *bullying, legislative regulation of bullying, administrative liability.*

Вступ. Проблема булінгу є далеко не новою як у всьому світі, так і для України зокрема, проте вона набуває нових форм і масштабів. Питання ускладнюється тим, що законодавче врегулювання булінгу в Україні відбулося лише у 2019 році, і механізм протидії цьому негативному соціальному явищу хоч і розроблений, однак у практичній площині потребує доопрацювання. Водночас держава має спрямовувати свою діяльність на створення мирного освітнього простору, в якому не місце насильству.

Постановка завдання. Мета дослідження – аналіз механізму попередження і протидії булінгу та розроблення пропозицій щодо шляхів його вдосконалення.

Булінг та особливості його законодавчого врегулювання вивчали такі українські дослідники, як М. О. Веселов, А. О. Ведерникова, О. В. Горбач, А. О. Корнійченко, В. М. Мацейчук, В. О. Тімашов, Є. Ю. Соболь та інші.

Результати дослідження. Розпочати дослідження ми пропонуємо із встановлення власне поняття «булінг». Зокрема, булінг (із англійської перекладається як залякування або цькування людини фізичним або психологічним шляхом) – агресивне переслідування одного із членів колективу (особливо поширене у школах та в університетах). Цькування організує один лідер, іноді зі спільниками, а більшість стають свідками. У такій ситуації жертва не може захистити себе від нападів, отже, цькування відрізняється від конфлікту, де сили сторін приблизно є рівними [1]. Легальне визначення булінгу міститься у Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, де під ним розглядають діяння (дії чи бездіяльність) учасників освітнього процесу психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчинено стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могло бути чи було заподіяно шкоду психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [10]. На нашу думку, законодавча дефініція точно відображає ознаки та види булінгу.

Найпоширенішими видами булінгу вважаються:

- вербальний – словесне знущання або залякування за допомогою жорстоких слів, яке містить постійні образи, погрози і неповажні коментарі про будь-кого. Образи можуть стосуватися зовнішнього вигляду, релігії, етнічної приналежності, інвалідності, особливостей стилю одягу та інші;
- фізичний – агресивне фізичне залякування, полягає у багаторазових повторюваних ударах, стусанах, підніжках, поштовхах і дотиках небажаним і неналежним чином;

– соціальний – соціальне залякування або булінг із застосуванням тактики ізоляції, таким чином когось навмисно не допускають до участі в роботі групи, наприклад, до спільної трапези за обіднім столом, гри, до занять спортом або громадською діяльністю;

– кібербулінг полягає у звинуваченні когось із використанням образливих слів, брехні, неправдивих чуток за допомогою електронної пошти, текстових повідомлень у соціальних мережах та за допомогою SMS. Сексистські, расистські та подібні їм повідомлення створюють ворожу атмосферу, навіть якщо вони не спрямовані прямо до дитини [7].

Л. Кішлі вважає, що основною характеристикою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, висловлювання принизливих оцінок щодо іншої людини, що призводить до виключення її із групи. Дослідниця виділяє сім ознак булінгу: 1) емоційне приниження, що містить вербальні і невербальні способи вираження; 2) продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду; 3) непривітна і недовірлива поведінка; 4) втручання у приватне життя людини; 5) погіршення психологічного і фізичного стану людини, на яку спрямована агресія; 6) намір завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє тому, щоб ця людина пережила події, які травмують; 7) агресор посідає вище становище, ніж його жертва, і, відповідно, дозволяє собі дії, які принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [2].

Проблема булінгу існує практично у кожній школі та у кожному класі. У кожному класі є діти, які стають об'єктами насмішок і глузувань, знущань з боку агресивних і сильніших однолітків; саме такі діти найчастіше стають агресорами та ініціаторами булінгу.

Закон щодо протидії булінгу закріплює основні маркери, яким підпорядковується встановлення факту булінгу. Насамперед таке цькування є насильницькою поведінкою, яка має систематичний характер, адже передбачає застосування щодо конкретної особи певних видів насильства протягом тривалого часу. До того ж булінг має характерну особливість, за якої існує владний дисбаланс учасників конфлікту. Задля нанесення шкоди булер застосовує вербальні та невербальні жести, а також використовує інформаційний простір (це властиво для кібербулерів) [11, с. 125].

Окрему увагу ми звернемо на законодавче врегулювання основ протидії булінгу, яке, до слова, з'явилося в Україні лише у 2019 році. Зокрема, 19 січня 2019 року набув чинності Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [9].

Законом введено адміністративну відповідальність за булінг – це штраф або громадські роботи. Якщо порушення зафіксовано вперше, то штраф становить від 850 до 1 700 гривень. Якщо воно повторюється впродовж року або здійснювалося групою людей – від 1 700 до 3 400 гривень. У разі, якщо порушення здійснила малолітня особа (діти до 16 років), штраф накладають на батьків або опікунів. Якщо про випадок булінгу не повідомили правоохоронним органам, керівникові навчального закладу теж передбачено штраф: від 850 до 1 700 гривень або виправні роботи на термін до одного місяця.

Стаття про адміністративну відповідальність за булінг насправді є дуже важливою. Раніше, якщо правопорушення не підпадало під Кримінальний кодекс України, тобто постраждалому не завдали тілесних ушкоджень, покарати винних за цькування було важко. Нині це можливо принаймні в адміністративній площині.

Окрім того, передбачено обов'язок засновника закладу освіти вживати заходів щодо надання соціальних і психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу. Керівник закладу освіти має забезпечувати створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), зокрема:

- розглядати заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видавати рішення про проведення розслідування;
- забезпечувати виконання заходів щодо надання соціальних і психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);

- повідомляти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України і службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) у закладі освіти.

Передбачено також зобов'язання закладів освіти забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до правил поведінки здобувача освіти у закладі освіти, до плану заходів, спрямованих на запобігання і протидію булінгу, порядку подання та розгляду заяв (із дотриманням конфіденційності) про випадки булінгу від здобувачів освіти, їхніх батьків [8].

Однак цього не досить для адекватної протидії булінгу. Ми звернемо увагу на те, що протягом 2020 року судом розглянуто 387 проваджень, притягнуто до адміністративної відповідальності 265 осіб, стосовно 106 із них накладено адміністративні стягнення [6]. Як влучно із приводу аналізу судової практики зазначає М. Веселов, третина справ щодо цькування повертається судами на доопрацювання до органів поліції. Найпоширенішою підставою повернення є складання адміністративного протоколу не за статтею 173-4 КУпАП, а за статтею 184 КУпАП щодо невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей. Тобто працівники поліції не враховують положення спеціальної статті, що стосується саме булінгу. Окрім того, у протоколах рідко зазначаються обставини, місце, спосіб тих дій, що становлять об'єктивну сторону булінгу (вчинені малолітньою або неповнолітньою особою), і наслідки, які вони викликали. Відсутність належно оформлених доказів, які свідчать про вчинення булінгу, також є причиною повернення на доопрацювання або взагалі закриття справи про адміністративне правопорушення. Це свідчить про відсутність розробленої методики оформлення подібних адміністративних правопорушень, належної взаємодії між органами поліції та закладами освіти під час реагування і документування подібних негативних проявів [3, с. 73–74]. На нашу думку, вирішити таку ситуацію можна шляхом розроблення методичних рекомендацій і певного алгоритму дій для працівників Національної поліції із метою мінімізації допущених ними помилок на різних стадіях провадження про адміністративні правопорушення.

Окрім того, ми хочемо підтримати думку О. В. Горбач, яка підкреслює, що передбачена адміністративна відповідальність за дії (бездіяльність), пов'язані з булінгом, передусім має профілактичний вплив, а вже потім каральний. Нині найбільшою проблемою і прогалиною профілактики булінгу є відсутність спрямованих на його протидію нормативно-правових актів, відсутність профілактичних програм протидії булінгу, відсутність певної комунікації і злагодженої роботи між закладами освіти, органами влади і правоохоронними органами задля подолання випадків булінгу [4, с. 7].

Із метою попередження булінгу, на нашу думку, важливо:

- 1) створити на державному рівні концептуальні основи, зокрема розробити державні стратегії і програми щодо основних напрямків протидії та попередження булінгу;

- 2) прийняти спеціальний законодавчий акт, який би запровадив комплексний підхід до цього негативного соціального явища;

- 3) розробити алгоритм реагування на факти булінгу для працівників закладів освіти, здобувачів освіти і батьків. Певні кроки у цьому напрямку вже зроблені. Зокрема, 28.12.2019 р. Міністерство освіти і науки України видало наказ № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу у закладах освіти», який визначає порядок реагування на випадки булінгу (цькування) у закладах освіти, а саме: подання заяв або повідомлень про випадки булінгу (цькування) у закладі освіти; склад комісії, права та обов'язки її членів; порядок роботи комісії; запобігання і протидію булінгу (цькуванню) у цих закладах. Водночас, навіть періодично вдосконалюючи чинне законодавство з питань протидії булінгу, держава все одно продовжує програвати викликам сьогодення у сфері забезпечення прав дітей на концептуальному рівні [5].

- 4) формувати в освітньому середовищі толерантність серед здобувачів освіти і проводити із цією метою тренінги, заняття, виховні бесіди за участю працівників поліції і таке інше;

- 5) проводити активну інформаційну компанію щодо протидії булінгу, адже для того, аби забезпечити захист дитини від булінгу, не досить тільки правового врегулювання цієї

проблеми. Насамперед варто забезпечити обізнаність дитини і батьків про те, що несе собою булінг, та методи захисту дитини від нього.

Ще одним напрямком, який потребує законодавчого врегулювання, є кібербулінг, для якого, крім загальних ознак залякування, часто характерна анонімність і безкарність. Водночас в Україні не існує чіткого законодавчого визначення кібербулінгу і встановленого переліку його форм, не є винятком і КУпАП. Проте актуальність цього злочину складно заперечити, адже світ інтегрується із реального простору у віртуальний. Поки законодавець гальмуватиме прийняття змін щодо протидії кібербулінгу, проблема лише ускладнюватиметься і спричинятиме нові виклики. Слід наголосити на тому, що невизначеність кібербулінгу посилює напруження, адже цькування через Інтернет не має часових меж [11, с. 127].

Висновки. На державному рівні варто забезпечити заходи профілактики булінгу, проводити тренінги із батьками і дітьми, залучити шкільних психологів і педагогів, які здійснюватимуть роз'яснювальні бесіди зі школярами, надаючи їм знання, куди варто звертатись, якщо цькування все ж таки сталося. Слід створити компетентний орган, який займатиметься лише питаннями булінгу, відслідковувати статистику і здійснювати роз'яснювальні роботи з молоддю, взаємодіючи зі шкільною адміністрацією.

Окрім того, батьками і державою загалом потрібно створити всі умови для захисту дитини від знущань, адже булінг негативно відбивається на формуванні дитини як особистості, що через запущений механізм відсутності реагування на цю проблему створює всі умови для занепаду здорового суспільства як основи держави.

Список використаних джерел:

1. Булінг в Україні: куди звертатися за допомогою? URL: <https://www.ivetta.ua/bullying-ukrayini-kudi-zvertatisya-za-dopomogoyu/>
2. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення. URL: <http://kipt.sumdu.edu.ua/en/k2listing/item/188-булінг-як-соціально-педагогічна-проблема-та-шляхи-її-вирішення.html>
3. Веселов М. Захист прав неповнолітніх під час притягнення до адміністративної відповідальності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 1 (108). С. 73–84.
4. Горбач О. В. Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків або осіб, які їх замінюють : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київський нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2006. 18 с.
5. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти від 28.12.2019 р. № 1646: Наказ Міністерства освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>
6. Зведений звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/gik_2020
7. Зупини булінг. Офіційний сайт Свалівського закладу загальної середньої освіти № 3 Свалівської міської ради. URL: <http://svalyava3.school.org.ua/zupini-bullying-16-48-58-19-11-2020/>
8. Набув чинності закон щодо протидії булінгу. URL: <https://pedpresa.ua/196889-nabuv-chynnosti-zakon-shhodo-protydiyi-bulingu.html>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
11. Тімашов В. О., Мацейчук В. М. Адміністративно-правова протидія булінгу та дослідження не врегульованих законодавством форм насилля. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 2 (31). С. 125-130.

